

Zápas a perzekúcie občanov Slovenska pri vydávaní a šírení tlačeného slova (1948 - 1989)

V čase internetu, satelitov, mobilov a ďalších technologických vymožeností je zahodno si pripomenúť, že písané slovo, tlač, literatúra boli v minulosti kľúčovými nástrojmi na šírenie oficiálnych i neoficiálnych názorov, vedomostí a ideológií. Súčasťou dejín bolo teda vždy šírenie literatúry, rovnako ale jej zákaz, likvidovanie a trestanie za jej prechovávanie a šírenie. V období komunistickej totality zápas o písané slovo bol kľúčovým zápasom o slobodu človeka i náboženských, občianskych, kultúrnych alebo politických spoločenstiev. 40 rokov komunizmu v Československu možno rozdeliť na dve polovice. Roky 1948 až 1968, potom krátke obdobie slobody a roky 1969 až 1989. Prvých dvadsať rokov panoval v Československu brutálny útlak. V tomto období bolo na Slovensku odsúdených do väzenia vyše 71 tisíc ľudí, ktorí boli odsúdení na vyše 83 tisíc rokov väzenia. Prechovávanie nedovolennej náboženskej literatúry a jej šírenie bolo súčasťou nespočetného množstva odsudzujúcich rozsudkov. Pokiaľ ide o vydavateľov samizdatov a ich postihy, priamo poznám z tohto obdobia tri prípady.

1, Prvý prípad sa viaže na jeseň 1949. 26 ročný Pavol Gazdík študoval žurnalistiku a angažoval sa pri vydávaní náboženskej literatúry. Bezpečnosť hľadala vydavateľstvo a tlačiareň tejto literatúry, a hoci pri domovej prehliadke našli v Gazdíkovi byte náboženskú literatúru, ale tlačiareň nie, bol obvinený z velezrady a v októbri 1949 odsúdený na 11 rokov väzenia. Navyše bol vylúčený zo štúdia. Vo väzení strávil 9 rokov a dva mesiace.

2, Na Jáchymovsku v tábore Bytíz vznikol prvý slovenský samizdat po Februári 1948. V tomto tábore boli v rokoch 1955 až 1956 internovaní Václav Tomášek, Jozef Lihotský, Stanislav Lihotský, Václav Papala, Štefan Bugan – všetci z Bratislavy, Jozef Lettrich z Krásnej Hôrky na Orave a Ladislav Mišút z Predmiera. Tresty si tam vykonávali aj Emil Kaliar a Vojtech Mihalus. Všetci boli v politických procesoch odsúdení na dlhoročné tresty. S výnimkou Štefana Bugana to boli to boli robotníci a pochádzali z početných robotníckych alebo roľníckych rodín. Václav Tomášek, Ladislav Mišút a Václav Papala boli pred odsúdením v zahraničí na Západe, ilegálne sa vrátili do ČSR a tu ich chytili a odsúdili ako agentov CIC. Ladislav Mikula počas pobytu v západnom Nemecku prišiel do styku s Ferninandom Ďurčanským, ministrom zahraničia v bývalej Slovenskej republike a dozvedel sa o jeho Slovenskom oslobodzovacom výbore (SOV). SOV sa chápal ako pokračovanie vlády slovenského štátu v zahraničí a vystupoval s programom odtrhnutia Slovenska od ČSR. Menovaní boli slovenskí nacionalisti, žili spomienkami na slovenský štát a nádejami na jeho obnovu. Preto s veľkým porozumením prijali rozprávanie Ladislava Mišúta o SOV a jeho programe. Na základe Mišútovho rozprávania sa dohodli na založení slovenskej nacionalistickej organizácie – priamo v pracovnom tábore na Jáchymovsku. Koncom roku 1955 sa uskutočnili prípravné rozhovory v barakoch jáchymovského tábora a 29. januára 1956 prijali stanovy a zložili prísahu. Členovia tejto skupiny verili, že pod tlakom Západu dôjde v ČSR k slobodným voľbám a v nich sa obyvatelia Slovenska rozhodnú pre samostatné Slovensko.

Skupina vydávala časopis „Sila národa“. Vychádzal približne raz za mesiac, bol písaný ručne v dvoch exemplároch. Vydali 10 čísiel, ktoré ukrývali v opustenej šachte uránových baní. Skupina sa rozdelila do troch sekcií: kultúrno – propagačnej, hospodárskej a organizačno – bezpečnostnej. Posledná sekcia vypracovávala bezpečnostné opatrenia proti odhaleniu skupiny a pri preverovaní slovenských väzňov pred ich prijatím do tejto skupiny. V druhej polovici roku 1956 preložili vedúcich členov organizácie do iných táborov a činnosť skupiny ochabla, až koncom roku 1956 úplne zanikla. Odhalili ju až v roku 1958 a v nasledujúcom roku vedúcich a aktívnejších členov postavili pred súd. Krajský súd v Prahe ich činnosť kvalifikoval ako trestný čin združovania proti republike a k doterajším trestom v priemernej dĺžke 18 rokov na jedného im pridali ďalší trest od 1 do 4 rokov nepodmienečne. Z väzenia ich prepustili v priebehu prvej polovice 60. rokov na

amnestiu.

3, V rokoch 1958 až 1960 bol vo väzení katolícky kňaz nitrianskej diecézy Vendelín Košík zato, že z francúzštiny preložil náboženskú knihu, ktorá sa na písacom stroji rozmnožovala a rozširovala. Tohto prípadu som bol nepriamo účastný aj ja, lebo v súvislosti s ním sa konala u nás doma v Nitre domová prehliadka. Samozrejme, ja som mal vtedy 11 rokov.

- : -

Roky normalizácie sa už neniesli v znamení brutality, ktorá charakterizovala prvé dve desaťročia komunizmu v Československu. Ale ideologický tlak pokračoval, ľudia chodili na výsluchy, mali odpočúvané byty a celých dvadsať rokov bol na Slovensku stále niekto vo väzení. Tlak režimu bol slabší, čo sa prejavilo aj na tvorbe samizdatov. Ján Šimulčík hovorí na túto tému vo svojom príspevku a v tomto svetle môžeme konštatovať, že čas normalizácie predstavuje na Slovensku zlatý vek, najmä kresťanského, samizdatu. Pokiaľ ide o súdne procesy pre tlačenie, alebo rozširovanie samizdatov a zakázanej literatúry, na Slovensku poznáme 13 takýchto prípadov:

1, V rokoch 1970 až 1972 bol vo väzení novinár Pavel Ličko. Ličko sa v roku 1967 stretol v Riazani s Alexandrom Solženicynom a preniesol na západ jeho dielo Rakovina. Jeho väzenie súviselo s vydaním Rakoviny vo Veľkej Británii.

2, V roku 1971 boli Ján Ďurica, kaplán v Krupine a Ambróz Kubiš kaplán v Žarnovici odsúdení za nepovolenú náboženskú činnosť a rozširovanie náboženskej literatúry. Ďurica dostal 8 mesiacov nepodmienečne, Kubiš jeden rok nepodmienečne. Trest nenastúpili, lebo v roku 1972 bola amnestia prezidenta.

3, 31. januára 1972 Štátna bezpečnosť zatkla v Bratislave spisovateľa, humoristu Jána L. Kalinu a jeho manželku Agnesu. Kalinovú prepustili po dvoch mesiacoch na slobodu a Ján Kalina bol odsúdený na 2 roky nepodmienečne. Jeden z bodov obvinenia bol, že mal v úmysle vydať v zahraničí knihu vtipov. Po roku väzenia bol prepustený na slobodu a neskôr s celou rodinou emigroval do západného Nemecka.

4, Laik Jozef Dúbravec bol v roku 1978 tri mesiace vo vyšetrovacej väzbe za zapožičanie knihy Sonina rada. Kniha hovorí o príbehu zarytého ateistu v Sovietskom zväze, ktorý sa nakoniec obrátil na kresťana.

5, V roku 1978 vykonala Štátna bezpečnosť v Prešove domovú prehliadku u jezuitu Oskara Formánka. V júni 1980 bol v Prešove spolu s laičkou Máriou Kožárovou súdený za rozmnožovanie a rozširovanie ilegálnej literatúry. V júli 1982 bol nad nimi vynesene konečný verdikt: Formánek bol odsúdený na jeden rok väzenia s podmienkou na dva roky a Mária Kožárová bola odsúdená na pol roka, s podmienkou na jeden rok.

6, V auguste 1982 polícia zatkla dvoch členov Spoločenstva Fatima Františka Novajovského a Helenu Gondovú. V ich byte našli vo väčšom množstve samizdaty, náboženskú literatúru a prostriedky na rozmnožovanie. Novajovský sa aktívne zúčastňoval tlačenia a rozširovania samizdatov. Novajovský bol odsúdený na 1 rok a Gondová na 8 mesiacov nepodmienečne. Hoci im tresty zmenili potom na podmienkové, vo väzení strávili 7 mesiacov.

7, V decembri 1983 zadržali poľskí pohraničníci na hrebene hôr, ktoré tvorili hranicu medzi Poľskom a Slovenskom troch mladých Slovákov. Robotníka Alojza Gabaja a dvoch študentov, Branislava Borovského a Tomáša Konca. V ruksakoch im našli slovenskú náboženskú literatúru.

Boli zatknutí, v Poľsku boli 3 mesiace vo väzbe a potom ich na Slovensku odsúdili: Gabaja a Borovského na 14 mesiacov a Konca na 12 mesiacov nepodmienečne. Borovského a Konca vylúčili z vysokej školy.

8, V novembri 1984 Štátna bezpečnosť v Banskej Bystrici zatkla Stanislava Fila a Milana Jamricha. Dôvodom bolo, že mali požičať niekomu 4 publikácie: Orwellove romány 1984 a Farma zvierat, esej Milana Šimečku Obnovení porádku a časopis Listy od Jiřího Pelikána. Fila a Jamrich dostali na okresnom súde podmienku, prokurátor sa odvolal a na krajskom súde boli odsúdení na 6 mesiacov nepodmienečne. Trest si odpykali vo väznici v Ilave.

9, V marci 1985 policajná hliadka náhodne zastavila auto, v ktorom boli tajní členovia Spoločenstva Fatima Viktor Jakubov a Jozef Roman. Pri prehliadke auta im našli v kufre väčšie množstvo samizdatov a náboženskú literatúru. Roman a Jakubov boli tajnými tlačiarňami a rozširovateľmi samizdatovej literatúry. Polícia pri prvom výsluchu u Dvoch levov Romana bila. Obidvaja strávili dva dni v cele predbežného zadržania v Bratislave na Februárke. Domovú prehliadku im nerobili. Po dvoch dňoch ich pustili na slobodu. Potom boli často volaní na výsluch, ale súdení neboli. V tom čase prebiehal súdny proces s Gabajom, Borovským a Koncom za pašovanie náboženskej literatúry a je možné, že toto ich uchránilo od ďalšieho trestnoprávneho pokračovania.

10, Evanjelickí laici Ján Juhaščík st., Ján Juhaščík ml., Rudolf Sabanoš, Ladislav Rakai boli v roku 1985 všetci odsúdení na 7 mesiacov nepodmienečne za tajné prenášanie ruských Biblií a inej náboženskej literatúry pre národy ZSSR do Sovietskeho zväzu.

11, Laička Mária Foltínová – Kotrisová prekladala z nemčiny knihu Šebastiána Laba o atentáte na pápeža Jána Pavla II. „Zabijem pastiera“. Polícia to odhalila, v roku 1985 jej urobila domovú prehliadku a v roku 1986 bola odsúdená na 10 mesiacov podmienene.

12, Ivan Polanský bol katolícky aktivista z Novej Dubnice. V 80. rokoch si zriadil tajnú tlačiareň, najprv doma v byte, neskôr na svojej chate vo Valašskej Belej. V roku 1982 začal tlačiť samizdaty Serafínsky svet pre reholu františkánov, Náboženstvo a súčasnosť pre Spoločenstvo Fatima, ktorého bol spolupracovník a Una Sancta Catholica pre diecézneho kňaza a tajného jezuitu Jozefa Opralu. V roku 1984 začal vydávať samizdat Výber, kde publikoval relácie z Vatikánskeho rozhlasu, Slobodnej Európy a Hlasu Ameriky. V roku 1986 začal vydávať a tlačiť Historický zápisník, v rokoch 1986 a 1987 vydal dve čísla: „Dr. Jozef Tiso, prvá hlava po Svätoplukovi v našich dejinách“ a „Za Boha život, za národ slobodu (A. Hlinka)“. V roku 1987 ho Štátna bezpečnosť zatkla a v júni 1988 bol za podvracanie republiky odsúdený na 4 roky väzenia nepodmienečne. Na slobodu bol podmienene prepustený 15. decembra 1988. Práve k zatknutiu a odsúdeniu Ivana Polanského sa viaže vznik „Dňa samizdatu“, ktorý pripomína solidaritu českých, moravských a slovenských vydavateľov samizdatu s väzneným Ivanom Polanským. Tento pamätný deň inicioval historik Ján Šimulčík.

13, V rokoch 1988 začal vydávať Ján Čarnogurský politicko – kultúrny samizdat Bratislavské listy, s uvedením svojho mena a adresy. V priebehu rokov 1988 až 1989 vyšlo spolu 5 čísiel. Aj v dôsledku vydávania samizdatu bol Ján Čarnogurský v auguste 1989 uväznený. 25. novembra 1989 udelil prezident Gustáv Husák Jánovi Čarnogurskému a ďalším väzňom amnestiu.

-:-

Vydávanie samizdatu a jeho rozširovanie bolo prejavom statočnosti a povzbudením pre iných ľudí. Samizdat svojimi cestami zjednocoval ľudí rovnakého zmysľania. Autorov článkov i kníh viedol k tvorivosti. Ja sám som začal v roku 1982 publikovať príspevky v samizdate Náboženstvo a

súčasnosť a v ďalších samizdatoch. Tu som sa naučil písať a počúvať odozvu na moje príspevky. Tu som si zamiloval písanie, v ktorom pokračujem už takmer 40 rokov. Samizdaty i pašovaná literatúra boli oknom do sveta informácií v čase komunistickej izolácie. Súdne procesy s vydavateľmi a šíriteľmi samizdatov a zakázanej literatúry vyvolávali na Slovensku vlnu solidarity s väznenými. Ľudia chodili na súdne pojednávania, písali petície za prepustenie väznených na slobodu, o súdoch a perzekúcii hlásili Hlas Ameriky, Slobodná Európa i rádio Vatikán, písali o nich správy Charty 77, čo ovplyvňovalo atmosféru v celom Československu i vo svete. Takto sa pomaly krajina zjednocovala a vnútorne oslobodzovala, čo nakoniec vyústilo do slávnych novembrových dní v roku 1989, kedy komunizmus v Európe definitívne padol. Vydávanie a šírenie samizdatu a obeť tejto činnosti by sa mali stať súčasťou kolektívnej pamäti v Čechách i na Slovensku. Je dobré, že si ich stále pripomíname.

Pramene:

- 1, Mikloško, František: Znamená čias, Bratislava, Hlbiny 2013.
- 2, www.dennikn.sk>solzenicyna-dostal-na-zapad-slovak.
- 3, Mikloško, František: Nebudete ich môcť rozvrátiť. Bratislava, Archa 1991, str. 179 – 181.
- 4, www.dennikn.sk>mala-17-keď-stb-zatkla-jej-rodicov-a-nechala-ju-doma-samu.
- 5, www.postoj.sk>oskar-formanek-reholnik-a-biskup-skrytej-cirkvi.
- 6, <https://dennikn.sk/1645880/skutocny-pribeh-z-roku-1984-pozicali-orwella-skoncili-vo-vazeni/>.
- 7, Šimulčík, Ján: Svetlo z podzemia. Prešov, Vydavateľstvo Michla Vaška 1997, str. 27-56.
- 8, www.upn.gov.sk >ivan-polansky-1936.